

POLITIČKA GEOGRAFIJA – PRILOG DEFINICIJI I PRIJEDLOG NASTAVNOG PROGRAMA

I. Politička geografija

Termin politička geografija koristi se danas zapravo kao skraćeni i pojednostavljeni pojam u kojem na najuže povezan i zapravo nerazmrsiv način participiraju u biti tri sadržaja – radi se o trijadi koju sačinjavaju:

- a) politička geografija u užem smislu
- b) geopolitika i neogeopolitika i
- c) geostrategija.

Međutim, u uobičajenoj (i prihvatljivoj) najčešćoj upotrebi i u okviru strukovne sfere, ali i izvan nje funkcionira i samodostatni pojam politike geografije (u širem smislu), koji pokriva područje čitave trijade.

Definicija. Političku geografiju najlakše je definirati kao znanost koja predstavlja vezu geografskog i političkog – u geografskoj sferi ona je duboko utemeljena u prostornim odnosima i osobinama *teritorijalizacije (oprostorenja)*, dok je u političkoj sferi utemeljena na aspektima *moći, interesa i sveobuhvatnosti*. Zato *političku geografiju možemo još definirati i kao kontaktnu znanost između geografskih i politoloških znanosti, koja proučava veze i interakciju geografskih i političkih fenomena*; moguće ju je definirati i kao geografski orijentirani i geografski interpretirani studij politike, ali i obrat vrijedi isto tako, pa je politička geografija politički orijentirani studij geografije; i konačno – što je izuzetno važno – politička geografija je zapravo *geografija moći*, tj. geografija onih sadržaja koji pridonose razumijevanju (a time i mogućnosti afirmacije) svega što je relevantno za moć, odnosno nemoć države kao temeljnog subjekta u političkoj geografiji. Ishodište je političke geografije u geografiji, ali bez utemeljenosti i vezi sa političkim i drugim znanostima ona ne može opstojati.

Mjesto političke geografije među politološkim znanostima osigurano je samim fenomenom političkog – on predstavlja jedan od najsloženijih fenomena uopće, politička djelatnost mora uključivati najrazličitije aspekte i upirati se na najrazličitije spoznaje; dakle – *u ovako kompleksnom fenomenu kao što je politički mogući su i političko-geografski pristup i sadržaji*, pogotovo u uvjetima kada je evidentno da na zbilju međunarodnih odnosa bitno mogu utjecati činioci lokacije, prostornosti, okruženja, tamponskog i koridorskog značenja, udaljenosti, horizontalne i vertikalne razvedenosti itd. Ako je, primjerice, zapadnjačko okruženje u Rimlandu oko evro-azijske komunističke jezgre koja se dijelom poklapa sa Heartlandom, *oblik politike deterenta i containmeta*, onda je jasno da se ta politika – kao politika – oživotvoruje i ispunjava svoju svrhu samo u uvjetima *adekvatne teritorijalizacije*, dakle odgovarajuće političko-geografske lokacije sudionika u okru-

ženju, njihovim (po mogućnosti) izravnim graničnim kontaktima, kontrolom ključnih geostrateških točaka i pravaca, odgovarajućom dubinom ratišta itd., – što znači da se politika okruženja ostvaruje ne preko agregata bilo gdje lociranih savezničkih država, nego jedino u uvjetima baš određene teritorijalizacije što se može svesti i na pojam *logike prostora*. Sama u sebi izuzetno kompleksnog značaja ovisno o fenomenu kojim se bavi, politička geografija mora biti isto tako utemeljena i na kompleksu sadržaja pomoćnih znanosti, i to na razini znanja (činjenice) i spoznaja. Tako je politička geografija nezamisliva bez geografije općenito (naročito historijske geografije), zatim političke i ekonomske povijesti, regionalne ekonomije, demogeografije i međunarodnog prava. Tome treba dodati i pojedine aspekte opće kulture, naročito književnosti, koji su ponekad izuzetno nabijeni geopolitičkim sadržajima.

Politička geografija je kao znanost dio znanosti međunarodnih odnosa – a ovi nisu samo (kako se to pojednostavljeno i površno misli) politički odnosi, nego i gospodarski, povijesni, političko geografski, religijski, vojni i sl. Međutim, kao i dio međunarodnih odnosa i kao dio međunarodnih političkih odnosa, čime je definirana njezina važnost, politička geografija ne zauzima bilo kakvo, nego naprotiv točno određeni mjesto: to je i logično jer međunarodni odnosi kojima kao kruna svega stoje međunarodni politički odnosi, odnosno međunarodno pravo, predstavljaju jasan sistem u kojem se umjesto pukog agregata jasni razlikuju *utemeljenja* međunarodnih političkih odnosa i zatim sami međunarodni politički odnosi kao *meritum* stvari.

Utemeljenja političkog

Među one znanstvene discipline koje stoje i same po sebi, ali ujedno imaju važnu i nezaobilaznu ulogu utemeljenja političkog treba ukazati na

a) *povijesna utemeljenja*, tj. na one sadržaje koji su uzrokom odgovarajućih *opterećenja prijevora i ratova*; dakako, da pri tom povijesna opterećenja zapravo samo znače one političke, geopolitičke, religijske, nacionalne, ekonomske i druge probleme koji su se dogodili u prošlosti, a traju kao neriješeni i imaju kumulativno značenje; zatim

b) kao bitno utemeljene ističu se suvremeni *političko-geografski aspekti (u smislu trijade)*. Oni i sami za sebe mogu imati bitno značenje, ali su obično najčešće nastavak i kumulacija iz spomenutih povijesnih opterećenja. Realna stanja i procesi u odnosu spram problema teritorijalne dominacije, fiksiranja ili pomicanja granica, kontrole geostrateški ključnih sektora važnih u odnosima moći, odnosa spram globalno-geostrateških pitanja ili prema geostrateškoj sjeni, lokacije u zonama nesigurnosti, itd.

—među najvažnijim su utemeljenjima međunarodnih političkih odnosa u kojima uvijek postoji, ili čak dominira, neki oblik borbe za određeni prostor, tj. za neku interesnu sferu kao svojevrsni oblik životnog prostora. Takva je situacija danas, ali treba ukazati i na jedan izuzetno uvjerljiv argument koji se odnosi na povijesnu zbilju: naime, ako ljudska povijest jest samo oblik kretanja prema slobodi, ako je pri tom glavni pokretač razvoj proizvodnih snaga, a klasna borba oblik tog kretanja prema slobodi — onda isto toliko povijesni tijek znači i neprestano teritorijalno (pripadničko) prestrukturiranje političke karte svijeta, tj. uspješnu borbu za *Lebensraum* kao jedan od najvažnijih zaloga i temelja moći.

c) Slijedeće utemeljenje jest ono *gospodarskog značaja* — i upravo njega namjeravamo istaknuti kao najvažnije: ono je početak i svrha svega — od grube pljačke do najsofisticiranije proizvodnje i najpravednije raspodjele; ono je osnova sviju nadanja i borbe za bolji život, ono je osnova za transformaciju društva, u temelju je sviju sloboda s onu stranu carstva nužnosti. *Borba za interesne sfere i nekada i danas zapravo je borba za njihove ekonomske sadržaje, današnji politički odnosi u funkciji su i današnje, ali i buduće ekonomije.* U uvjetima kada su količine prirodnih dobara sve oskudnije, a životni prostor sve skućeniji, borba za sogiranje ekonomskih izvora, a time i odgovarajućeg prostora, sve će više biti temelj međunarodnih ekonomskih i političkih odnosa. Gospodarska utemeljenja dobivaju svoj puni izraz u obliku međunarodnih ekonomskih odnosa — oni su zapravo uvelike prava mjera stvarima, i najuže su povezani sa političkim odnosima i to na izravni i često determinirajući način.

Meritum

1) Sva navedena utemeljenja političkog izražavaju se kao svrha, dobivaju svoj puni izraz i itenzitet u međunarodnim političkim odnosima. Iako ti odnosi mogu biti zasnovani i na pukoj moći, volutarizmu i interesu, njihova trajna uspješnost ipak ovisi o kategorijama obuhvaćenim pod pojmom realpolitike. Realpolitika kao uspješna praksa mora obuhvaćati sva navedena utemeljenja, a isto tako studij međunarodnih političkih odnosa kao znanosti mora se također upirati na spomenuta utemeljenja — bez takvog pristupa nije moguća znanost međunarodnih političkih odnosa, pa se svaki napor u tom smislu mora zadržati i iscrpiti na razini deskripcije.

2) Utemeljenja međunarodnih političkih odnosa i sami međunarodni politički odnosi mogu se kroz duže vremena stabilizirati kao prihvaćeni odnosi. Ako ih se želi prihvatiti kao takve, ako se želi ostvariti njihova stabilnost, ako se odgovarajuće odnose želi utvrditi kao obavezujuća, onda je *logična kodifikacija odnosa u obliku međunarodnog prava. I krug se ovdje zatvara — »početak« ciklusa označen je povijesnim opterećenjima, njegov »završetak« — međunarodnim pravom. Međutim, jasno je da međunarodno pravo, tj. njegovo prihvaćanje ili narušavanje i osporavanje, može odmah, već danas također postati osnova suvremenih međunarodnih političkih odnosa, a pogotovo to vrijedi protokom vremena kada jedan međunarodni odnos kodificiran međunarodnim pravom postaje moguće povijesno opterećenje, čime se otvara novi ciklus.*

II. (Neo)geopolitika

Za razliku od političke geografije kao znanosti, nasuprot stoji *geopolitika — kao doktrina.* Prije ukazivanja na njezine temeljne značajke, treba pojasniti neka terminološka pitanja: termin *geopolitika* stekao je danas široko građansko pravo i bit će često upotrebljen ne samo u suvremenim međunarodnim odnosima općenito, vojnim znanostima ili povijesti, nego i u povijesti umjetnosti i kulture općenito. Ali, taj termin ne odgovara najbolje suvremenom dobu. Naime, taj bi termin, kao posve specifičan, trebalo rezervirati za nacističku geopolitiku u razdoblju od sredine 1920-ih pa do 1940-ih godina, dok bi suvremenom dobu više odgovarao termin *neogeopolitike*; on uključuje i klasična shvaćanja, koja, nažalost, i danas nisu iščilila i odgovaraju suvremenosti (zbog čega je termin i ponovo prihvaćen), a uključuje i neokomponentnu koja jasno ukazuje na suvremeno doba. Međutim, kratkoća naziva i njegova prikladnost osiguravaju i današnjoj upotrebi termina *geopolitika* za današnju geopolitiku odgovarajuće mjesto u sferi međunarodnih odnosa.

Definicija. Budući da pod geopolitikom podrazumijevamo doktrinu logično je odmah zaključiti da geopolitika jest, ili može biti, zloupotreba i geografije i ostalih relevantnih sadržaja (povijesnih, gospodarskih, religijskih i drugih) sa ciljem afirmacije države i vojne moći, ostvarenja interesnih sfera ili nekog oblika teritorijalne dominacije uopće.

Prema nacističkoj geopolitici — karakter tla i teritorij kao takav — *određuju (determiniraju) karakter naroda i države (ne radi se, dakle, o utjecajima), i bitan su činilac moći, što znači da se teritorij mora neprestano povećavati čime se opravdava politika osvajanja; u neogeopolitici je slično — ma da se više ne radi o tzv. direktnom Lebensraumu, tj. o vojno osvojenom prostoru za naseljavanje viškova vlastitog stanovništva, nego samo o uspostavljanju interesnih sfera koje ne služe kao imigraciona područja, ali koje isto tako mogu služiti kao prostor preko kojeg se rješavaju vlastiti ekonomski problemi. Geopolitika zapravo znači opravdanje (»opravdanje«) i ozakonjenje da neka ljudska grupa, država, skupina saveznika ili vojni blok dominiraju nad nekim prostorom sa ciljem njegovog korištenja kao Lebensrauma i sa takvim usmjeravanjem društvenih i naročito ekonomskih tokova koji odgovaraju dominirajućoj sili.* (Neo)geopolitika je kao zloupotreba samo subjektivna i interesna interpretacija geografskih, političko geografskih i svih drugih sadržaja relevantnih u cilju promicanja nacionalističkih, velikodržavnih ili blokovskih interesa i to na štetu ostalih subjekta međunarodnih odnosa. Da bi to postigla geopolitika pronalazi odgovarajuća »opravdanja« i izrazito je u funkciji sile, traži »opravdanja« koja su fizičko-geografskog, geografskog (u tome naročito lokacijskog), demografskog, religijskog, nacionanog ili nekog drugog značaja. (Neo)geopolitika je danas posvema stekla građansko pravo iz, nažalost, razumljivih razloga, jer ono geopolitičko egzistira i danas u međunarodnim odnosima, te je logično da nešto što je odmah po završetku II. svjetskog rata odbacivano kao odium — danas bude najšire prihvaćeno.

III. Geostrategija

Konačno kao treći član političko-geografske trijade postoji *geostrategija* – ona predstavlja *vezu geografskih, političko-geografskih (u užem smislu) i (neo)geopolitičkih sadržaja (sa onima vojnog i navlašteno strateškog značaja*. U geostrategiji postoji, dakle, ovisnosti o geomponentama, dakako onima koje su faktor veće ili manje moći – to ujedno znači da je geostrategija povezana i sa vojnom geografijom. Najvažniji sadržaj geostrategije čine globalno-geostrateške doktrine i odgovarajuće osobine vojnih blokova.

Politička geografija u užem smislu, dakle ne u smislu trijade, predstavlja znanost i pripada skupini geoznanosti. Ona se kao znanost temelji na svim dostupnim činjenicama, podvrgnuta je zakonima kazualnosti, objektivna je, znači da se upravlja prema stvarnosti kakva ona jest, *cilj joj je spoznaja stvari, a ne afirmacija neke pragmatične svrhe, interesa i afirmacija moći. Za razliku – geopolitika je manipulacija – njezin cilj nije spoznaja, nego ostvarenje nekog interesa i to uvijek na štetu nekoga drugog.*

Osim užeg strukovnog značenja i u geografiji i u politologiji politička geografija ima i šire društveno značenje i to u trojakom smislu: u *materijalističkom poimanju stvarnosti, u definiranju cjelovitog pojma kulture i konačno u političkoj organizaciji prostora.*

– **Prvo**, kao jedna od najvažnijih vidova u *materijalističkom poimanju društvene zbilje*, tj. činioci oprostorenja važni su u kompleksnom spoznavanju i povijesnih i suvremenih procesa. Pri tome i geografija u cjelini, a također i politička geografija, predstavljaju najizrazitiju inače odijeljenih prirodoslovnih i društvenih znanosti, a takva je odijeljenost znanosti – barem prema *Marksu* – stvar njihovog otuđenja. Dakako, u *geografskom pristupu neprihvatljiv je svaki oblik determinizma, pri čemu najčešće površne i tendenciozne objekte o determinizmu nije valjano protegnuti na sferu veza, interakcija i utjecaja među pojavama*. I bez ikakve potrebe idejnosti (pogotovo u nastavi) geografija – ako ispunjava¹ svoju bit – pravo je olicenje povezanosti među pojavama i uloge realnih materijalističkih faktora u društvenim kretanjima. Što više, čak ako bi se i radilo o inače neprihvatljivom fizičko-geografskom determinizmu, čak je i takav pristup prihvatljiv u metodološkom smislu, jer se kao pokretač stvarnosti prihvaća baš materijalistička zbilja, a pokretači sene nalaze na razini ideja, boga i metafizike. Kao znanstvena disciplina kojoj je sam sadržaj upravo spoznavanje veza među pojavama, geografija mora biti utemeljena i na nizu drugih pomoćnih znanosti – zato ona zahtijeva izuzetno kompleksna znanja i najveće napore.

– **Drugo** – geografija je bitan element *prostorne kulture*: ona pridonosi razumijevanju društvenih procesa u prostoru, zbog čega je nezaobilazna kao faktor kompletiranja inače tradicionalne, isključivo vremenske kulture sa prostornom kulturom – jer *–prostor nije tek puko mjesto zbivanja, puki topos, nego je sa zbivanjima u odgovarajućem odnosu i na ta zbivanja utječe*. Zato se tek u jedinstvu vremenske i prostorne kulture uopće može govoriti o kulturi; i

– **Treće**, geografija je bitan aspekt u *organizaciji prostora*. Na osnovi političko-geografskih pretpostavki, interesa i odnosa snaga ostvaruje se odgova-

rajuća politička organizacija prostora – ona znači iznalaženje takvog prostornog rasporeda političkih (ali i drugih) sadržaja i funkcija koji bi u skladu sa odgovarajućim interesima (progressivnim ili reakcionarnim) najbolje odgovarali sveukupnosti nacionalnih, državnih, blokovskih ili klasnih potreba.

Politička geografija kao politološka disciplina

Na osnovi ovih načelnih postavki i nekoliko konkretnih primjena koji slijede kategorički tvrdimo da politička geografija, pored toga što je i geografska disciplina, par excellence predstavlja i jednu od temeljnih politoloških disciplina. Odbojnost koja se, međutim, javlja rezultat je samo naslijeđenog odiu na nacističke geopolitike škole, dok sumnje rezultiraju iz činjenica da politička geografija uvodi i posve nove načine gledanja i nove sadržaje, koji u našim (ali samo u našim) uvjetima nemaju odgovarajuću tradiciju.

Primjeri: 1. Hitler i geopolitički aspekti nacizma. Utemeljenja nacizma – rasna teorija i životni prostor, geopolitički položaj međuratne Njemačke, okruženje Njemačke, Treći Reich kao »evropski antemurale«, koncepcija »krvi i tla«, problem Lebensrauma, pitanje granica Njemačke, teritorijalni zahtjevi i njihovo ispunjenje, ambivalentnost u pitanjima kolonijalne politike, »ideja Bagdada«, »ideja Hamburga«, itd.

2. *Geopolitičke značajke vojnog saveza NATO-a.* Odnos Rimlanda i vojnih blokova Zapada, NATO pakt kao element politike prisutnosti, osnove snage NATO pakta, problem dubine ratišta, značenje tamponskih zona i evropskih neutralaca, problem direktnih graničnih kontakata NATO pakta i Varšavskog ugovora, prekidu u NATO-vskom okruženju, vojno-operacijski pravci, uloga »češke tvrđave«, itd.

3. *Geopolitički problem Cipra.* Kompleksno značenje istočnog Sredozemlja, političko rješenje pitanja na osnovici teritorijalnih aspekata, značenje specifičnih graničnih linija i tampon zona, nesvrstanost i lokacija u Rimlandu, Cipar kao istureno uporište prema Bliskom Istoku, unutrašnja etička i migracijska pitanja, problem podjele, itd.

4. *Geopolitički aspekti teritorijalnog rasporeda nesvrstanih zemalja.* Nesvrstanost i progresivna militarizacija svijeta, geopolitički aspekti geneze nesvrstavanja, nesvrstanosti značenje geopolitičke lokacije, nesvrstanost i problem interesnih sfera, okruženja, tamponskih zona i pristupa do mroa, itd.

Podjela političke geografije. Političku geografiju u smislu trijade čine tri uobičajena sastavna dijela tj. radi se o

1. *Općoj i teorijskoj političkoj geografiji,*
2. *Regionalnoj političkoj geografiji i*
3. *Aplikativnoj političkoj geografiji.*

Međutim, treba odmah naglasiti da, iako politička geografija kao trijada postoji i sama za sebe, da bi ona morala ujedno činiti i bitni konstruktivni dio regionalne geografije i to iz razumljivog razloga jer političko-geografski fenomeni baš kao i klima,

¹ A ako ne ispunjava – to, dakako, nema apsolutno nikave veze sa geografijom, nego je personalno pitanje.

vode, stanovništvo ekonomske djelatnosti, itd. isto tako čine sadržaj prostora zbog čega je *svaki regionalni, dakle, kompleksni pristup (bez političke geografije kao komponente) bitno okrnjen za jedan niz sadržaja koji često imaju itekako veliko značenje. Zato se može reći da regionalno-geografski prikazi i analize bez političko-geografskih sadržaja ne odražavaju cjelokupnu, nego samo djelomično stvarnost. Razumljivo je da sve navedeno nije nikako načelno, nego tek personalno pitanje, tj. ovisi o širini i intenzitetu obrazovanja, a više od svega o smislu za inovacije, budući da je politička geografija u nas ipak relativno novijeg datuma.*

Konačno na kraju valja upozoriti i na *kartografsku metodu kao bitnu i neizostavnu u političku geografiju. Pri tome politička kartografija nije puka ilustracija ili topografska orijentacija, nego izražava neke suštinske odnose i procese. Teritorijalizacija i politička kartografija bitno pridonose razumijevanju nekih uzročnosti i posljedica društvenih događaja u prostoru i izraz su interakcije prostornih i društvenih činilaca (logika prostora); dakle, ne puka ilustracija i dopuna za razumijevanje nego stav da oprostorenje i geografska lokacija čine dio politološkog merituma. To je važan faktor u kompletiranju tradicionalne vremenske kulture s prostornom kulturom; zapravo tek u njihovu jedinstvu moguće je govoriti o kulturi. Negiranje teritorijalizacije i shvaćanja prostornih odnosa i utjecaja nikako nije utemeljeno u životnoj stvarnosti, nego samo u ograničenjima jednostranog obrazovanaj i intelektualnoj lijenosti.*

Politička kartografija nije isključiva koja slijedi i ugleda se u prethodne i zadane sadržaje što je inače uobičajena osobnina svake ilustracije. Za razliku od toga *politička kartografija prethodi zaključivanju, prostorni odnosi i sadržaji koje ona prikazuje osnovica su za odgovarajuće politološke analize i zaključke. Međutim, razumljivo je da politička geografija može biti i ilustracija, iako joj to očito nije ni najvažnija uloga, a niti domet.^{1a}*

Preporuke. Nakon izloženog logično je očekivati i neke preporuke. Međutim, takve preporuke imaju uvijek prizvuk strukovne jadikovke koja nikoga ne može impresionirati: naime, u obrazovnom sustavu je uvijek premalo geografije, premalo kemije, premalo povijesti itd, pa bi onda trebalo više ovoga i više onoga... ali, ako društvu nešto »nije potrebno«, ne mora ga se previše uvjeravati – znalcima koji se bogate svim vrstama znanja nije zanimljivo što to drugi odbijaju: *znalci su, ipak, stalno bogatiji i to im je dovoljno* – a ostalima kako bude, i pravo im je!

Zapravo je o potrebi poznavanja svijeta govoriti krajnje iritantno – a poznavanje svijeta zadatak je geografije. Iritantno je stoga, jer dok nam, s jedne strane, govore kako je svijet sve povezaniji, kako je jedna cjelina, sa sve većom međuovisnosti, kako je nužno da Jugoslavija vodi vrlo razgranatu vanjsku politiku, kako je nužno razvijati ekonomske veze sa nerazvijenim zemljama, kako svijet nije samo Evropa sa svojim evropocentričnostima, itd. dotle, s druge strane, one znanosti koje tome bitno pridonose – u obrazovnom se sustavu skraćuju na komične dimenzije! Dostajat će ovdje samo napomenuti da je u razvijenim zemljama (dakako onim vrlo razvijenim) i to na Zapadu² politička geografija (u smislu trijade) široko rasprostranjeni i uobičajeni predmet na

uobičajenoj sveučilišnoj razini (a i naša je težnja, valjda, da se uvrstimo među te razvijene zemlje). Zato bi politička geografija trebala naći mjesto na svim geografskih odsjecima na našim sveučilištima, na svim fakultetima političkih znanosti, a pojedini aspekti primjereni su i na ekonomskim fakultetima, s ljudiju idologije, sinologije, novinarstva, vojnim školama. Temeljita iskustva Zagrebačkog sveučilišta (a i osobne napore) u tome je, svakako, moguće zaobići, ali to Zagrebačkom sveučilištu ne donosi štetu, a nikome drugome ne može donijeti neke koristi.

Kako bi se stvari bar donekle pojasnile ovdje se donosi prijedlog nastavnog programa. Predmet bi se trebao predavati u trećoj i četvrtoj godini (dvosemestralno, 2+1). Uz postojanje literature, udžbenika suviše mudrovati – političko-geografske tekstove treba čitati, a njih ima napretek. Dakako, moguće je i drugačije – ali onda treba biti pošten i priznati – neznanje!

IV. POLITIČKA GEOGRAFIJA, (NEO)GEOPOLITIKA I GEOSTRATEGIJA

OSNOVE NASTAVNOG PROGRAMA (izabrani primjeri)

Koncepcija

Polazeći od pretpostavke da koncepcija Fakulteta političkih nauka Sveučilišta u Zagrebu može počivati na *kompleksnom pristupu političkom fenomenu općenito, samoupravljanju na unutašnjem i nersvrstavanju na vanjskopolićkom planu*, moguće je pokazati da politička geografija, (neo)politika i geostrategija kao svojevrsna trijada (politička geografija/3/), dakle, kao trijada /3/ –

– *prvo*, čine jedno od utemeljenja političkog, i

– *drugo*, da u odnosu na fenomen političkog, pogotovo u sferi međunarodnih političkih odnosa i organizacije prostora, ulaze i u sam *meritum stvari*; značajno je spomenuti da nekadašnja nacistička geopolitika pripada i povijesti političkih doktrina. U ostale društvene znanosti politička geografija (3) unosi dva nova i bitna elementa, tj. *kompleksnost gledanja* uvjetovanu povezanošću prirodosnovnih i društvenih činilaca, i zatim prijeko potrebne pretpostavke odlučne za formiranje *prostorne kulture, shvaćanje prostornih odnosa i njihovih posljedica i značenja*. Stalne konfliktne situacije u svijetu uvjetuju da se u nizu geografskih i politoloških disciplina politička geografija (3) odlikuje izuzetnom mogućnostima praktične aplikacije, bili u užem, bilo u širem regionalnom smislu.

Svako iole cjelovitije obrazovanje u političkoj geografiji, (neo)geopolitici i geostrategiji mora uključivati

1a O primjerima političke kartografije vidi više u radu: R. Pavić: Problemi Bliškog i srednjeg istoka... Politička misao, br. 1-2/Zagreb, 1984.

2 Na Istoku – studij političke geografije (kao trijade) uglavnom je blokiran ideološkim razlozima, ili ograničen na ustanove kojima javnost nije najvažnija osobina.

A I. Uvod – opća načela, teoretski pristup i osnovni sadržaji trijade

B – Regionalni i

C – Specijalistički (aplikativni) dio (case study metoda).

U regionalnom dijelu radi se o primjeni svih općih načela i sadržaja na konkretna područja zemljine površine; konačno, osobitu pažnju treba obratiti specijalističkom interesu – on se odnosi na pojedina specifična pitanja.

A – I. Uvod – opća načela, teoretski pristup i osnovni sadržaji trijade

1. Pojam suvremenog svijeta

a – kriteriji, vrijeme nastanka

b – pojam krize, ocjena svjetske krize

2. Problem evropocentričnosti kao svjetonazora

a – kriteriji, vrijeme nastanka

b pojam krize, ocjena svjetske krize

2. Problem evropocentričnosti kao svjetonazora

a – kritička ocjena evropocentričnosti

b – geografski razlozi za izdvajanje Evrope kao životnog žarišta

3. Definicija političke geografije kao trijade

a – politička geografija kao utemeljenje političkog

b – ostala utemeljenja političkog

c – pojam i podjele prostora

d – politička kartografija

e – osnovni problemi metodologije

4. Pregled globalnih problema

a – demografska ekspanzija, agresivnost, razlike razvijenih i nerazvijenih zemalja,

b – problem gladi, hrana kao oružje

c – ekonomsko-politički činioci, (strateške sirovine i energija)

5. Teritorijalizacija političkog, uloga teritorija u politici

6. Oživljavanje političke geografije i naročito neogeopolitike

7. Politička geografija u sistemu znanosti međunarodnih političkih odnosa

8. Razvitak geografije i posebno političke geografije: političko-geografski aspekti u Aristotela, Rousseaua, Montesquieua, itd.

9. Moderna politička geografija: a) do drugog svjetskog rata (Ratzel, Mackinder, Haushofer), b) poslije drugog svjetskog rata (Pounds, de Blij, Cohen), c) razvitak političke geografije u našim uvjetima.

II. Pojam, vrste i značenje prostornog položaja

1. Lokalni, regionalni, super regionalni i kompleksni položaj

2. Političko geografski položaj i vrste: a) položaj u okruženju, b) tamponski položaj c) geostateški položaj općenito, itd.

III. Problem LLC država (Land Locked Countries)

Politički problemi izlaza do mora, mogućnosti ucjene, itd.

IV. Osobine prirodoslovno-geografskog determinizma

Povijesni razvitak, značenje Hegelovih gledanja i anticipacija ideje globalne geostrategije, determinizam Montesquieua, itd.

2. Socijalni posibilizam i suprotnosti francuske i njemačke geografske škole

3. Environmentalizam i dijalektički pristup

4. Milutinovičev pregled tzv. geografskog materijalizma

V. Povijesno i suvremeno društveno značenje fizičko-geografskih faktora

1. Reljef i njegovo granično, obrambeno i izolaciono značenje

2. Značenje riječnih tokova:

a) riječni tokovi kao državne granice

b) geostateško značenje tokova, itd.

VII. Progresivna militarizacija svijeta i vojni blokovi

Birokratizacija i militarizacija svijeta

2. Današnje karakteristike i budućnost vojnih blokova (NATO, Varšavski ugovor, CENTO, SEATO, Anzus pakt)

3. Militarizacija i svjestko more

4. Problem ekološkog rata

5. Problem ograničenja naoružanja (SALT I i II), nenuklearizacija i denuklearizacija

6. Nemogućnost trećeg svjetskog rata

VII. Razvitak i značenje ideja globalne geostrategije

1. Fizičko-geografski oči i globalna geostrategija

2. Raspored prirodnih bogatstava i strateških sirovina kao faktora moći

3. Značenje Mahanove doktrine pomorske moći

4. Mackinderova analiza »stožera povijesti«, povijesne tamponske uloge Rusije i globalne ravnoteže, analiza Mackinderovog »Geografskog stožera povijesti« –tekst iz 1904. god. i »Demokratski ideali i realnost« –tekst iz 1918. god.), tri Mackinderove teze

5. Ideja o Heartlandu, Rimlandu i vanjskom otočnom prstenu

6. Douhetova doktrina zrakoplovne moći

7. Spykmanova ideja Rimlanda i analiza »Geografije mira« iz 1942. god.

8. Značenje dubokog mora i blizog, »zemljinog svemira«

9. Novo geostateško značenje i podjela svjetskog mora

10. Klasična globalna geostrategija i tehnički razvitak, globalna geostrategija u novim uvjetima (do 1970-ih i poslije 1970-ih godina).

11. Raspored, značenje i vrste vojnih baza

VIII. Začeci i razvitak njemačke geopolitike

1. Ratzel i Kjellen i organska teorija države

2. Kolonijalizam kao vid geopolitike

3. Horrabinova ekonomska geografija i začetak ideje o Panoblastima

4. Haushofer i razvoj geopolitike u Njemačkoj

5. Američka »manifest of destiny« ideja

6. Geopolitičke ideje njemačkog nacizma, analiza Hitlerove »Moje borbe« i progodnih govora

7. Analiza Gyorgyevog sitnetičkog pristupa njemake geopolitičke škole

8. Problemi životnog prostora i prirodoslovnih granica

9. Mađarska geopolitička škola (Telcki)

10. Analiza atlasa A Rado-a: »Atlas za politiku, ekonomiju i radnički pokret« iz 1929. god.

11. Negeopolitika

12. Suvremena osvajanja životnog prostora

a) na kontinentalnu (izravna osvajanja i širenje interesnih sfera)

b) zazimanje slobodnog mora (širenje teritorijalnih voda, geopolitičkih aspekti novog prava mora)

IX. Nova globalna ravnoteža u svijetu

1. Politička geografija SSSR-a, sovjetska afirmacija na moru i narušavanje odnosa snaga

2. Američka politika prisutnosti, raspored vojnih baza i savezništva

X. Rimland i raspored vojno-blokovskih organizacija Zapada (globalno okruženje)

1. Geostrateške osobine vojnih blokova (NATO, CENTO, SEATO, ANZUS)

2. Problemi okruženja

3. Glavna današnja žarišta napetosti i ratnih sukoba u zoni Rimlanda i utjecaji velesila

XI. Geostrateške osobine Varšavskog ugovora

1. Problem sovjetske participacije na svjetskom moru

2. Značenje tamponskih zona oko SSSR-a

XII. Tamponske zone i frontieri u svijetu

– Problem nestanka tamponskih zona

XIII. Problemi podjele svijeta

1. Povijesne Pan-oblasti

2. Suvremena podjela interesnih sfera

3. Podjela na razvijeni i nerazvijeni dio svijeta i kriteriji nerazvijenosti

4. Pojam Prvog, Drugog i Trećeg svijeta, pojam Istoka i Zapada

5. Problemi podijeljenih država i gradova

XIV. Položaj, oblik i veličina državno teritorija

1. Podjela granica: genetski razvoj pojma granice (terra nullius, frontier, boundary)

– antecedente i druge vrste granica

2. Prirodoslovni činioci i granice

3. Geopolitički problemi tzv. prirodnih granica

4. Hipsografska krivulja, značenje šelfa i granice na moru, granice u skladu sa »načelom arhipelaga«, itd.

XV. Značajke unutrašnje političke teritorijalne podjele državnog prostora

1. Različiti oblici prostorne podjele općenito i definicija PT-podjele (regionalno-geografska podjela, ekonomski i planerski rajoni, demografski rajni, izborne jedinice, itd.)

2. Evolucija PT – podjele

3. Veličina Pt-jedinice

4. Geogrfski i drugi kriteriji za izdvajanje PT-jedinica

5. Fizičko-geografske granice i granice PT-jedinica

6. Oblici PT-jedinica

XVI. Inicijalne regije jezgre i razvoj državnosti

XVII. Glavni gradovi (kapitali)

XVIII. Promjene političke karte svijeta od 1860-tih god. do danas

1. Proces usitnjavanja političke karte svijeta

2. Smjerovi teritorijalnog širenja Rusije, Kine, SAD i Njemačke

4. Geopolitički aspekti u teritorijalnom formiranju kolonijalnog sustava (posebno u Africi)

4. Usporedba političko-teritorijalne strukture Anglo-Amerike i Latinske Amerike

5. Politička podjela Antarktika

6. Opći proces kolonizacije i dekolonizacije

XIX. Političko-geografski aspekti nastanka i razvitka pokreta nesvrstanosti

XX. Političko geografski aspekti izvan strukovne sfere (u djelu M. Krleže, J. Kržanića, F. Petrića, itd.)

B. i C. – REGIONALNA I APLIKATIVNA POLITIČKA GEOGRAFIJA

I. Politička geografija supersila i regionalnih sila (SAD, SSSR, Indija, Kina)

II. Politička geografija svjetskog oceana

1. Klasično Sredozemlje

2. Američko Sredozemlje

3. Svjetski oceani, naročito Indijski i Tih ocean

III Problem ostvarenja državnosti i separatizmi

1. Problem Izraela i palestinska državnost

– Izraelska osvajanja i tamponske zone

2. Podjela Kurdistanu i problem iračkog Kurdistanu

3. Sikhi i Khalistan, tamilski separatizam na Sri Lanki

4. Indonezija i problem Južnih Moluka, Istočnog Timora i zapadne Papue

5. Maroko i problem zapadne Sahare

6. Problem Sudanskog juga

7. Podjela Cipra

8. Dekolonijalizacija Namibije i Hong Konga

IV. Političko-geografski aspekti međudržavnih ratnih sukoba i građanski ratovi

1. Libanonska kriza

2. Iračko-Iranski rat

3. Afganistanska kriza

4. Kriza u Čadu

5. Etiopsko Somalski sukob

6. Vijetnam i rat u Kampučiji

7. Falklandski rat itd.

V. Problemi državnih granica

1. Indijsko-kineska granica

2. Sovjetsko-kineska granica

3. Granica Mali – Burkina Faso, itd.

VI. Incidenti

1. Incident sa Korejskim zrakoplovom nad Kamčatom (1983. god.)

2. Sudanski incident (1984. god.)

VII. Osnove političke geografije Jugoslavije

1. Geografski i geopolitički položaj

a) Povijesni aspekti (prijelazni i kontaktni položaj, antemurale christianitatis, itd.)

- b) Suvremeni aspekti (položaj u odnosu prema evropskim vojnim blokovima, neutralnim zonama, itd.)
 - c) Ekonomsko-geografski položaj
 - d) Problemi i karakteristike »balkanskog položaja«
 - e) Parcijalni položaj dijelova Jugoslavije prema susjedima (SR Slovenija i SR Makedonija)
 - f) Položaj Jugoslavije i proces litoralizacije, valorizacija prometnog položaja
2. Granice Jugoslavije, granice i organizacija PT-podjele.
 3. Geostrateške jezgre, dubina ratišta, glavni operacijski pravci
 4. Jugoslavija i geostrateško značenje jadranskog akvatorija, itd.

VIII. Rezime metodoloških pristupa

Literatura – uobičajeni zbnjujući opseg literature uvjetuje da se na ovom mjestu navedu samo neki osnovni priručnici prikladni za uvod u problematiku političke geografije:

1. R. Pavić: »Osnove opće i regionalne političke geografije, geopolitike i geostrategije« (dio I. i II., Sveučilište u Zagrebu, Zagreb, 1973.)
2. idem: »Regionalna politička geografija i geopolitika – Evropa, I. dio, Sveučilište u Zagrebu, Zagreb, 1974.
3. N. J. G. Pounds: »Political geography«, MC Graw Hill Book Co 1972.
4. H. J. de Blij: »Systematic Political Geography«, John Wiley and sons, 1973.
5. R. E. Norris, L. L. Haring: »Political Geography«, Bell and Howell Co, 1980.
6. M. Schwind: »Allgemeine Staats Geographie«, Walter de Gruyter, 1972.
7. A. L. Sanguin: »La Geographie politique«, PUF, France, 1977.
8. G. Chaliand, J. P. Rageau: »Atlas Strategique Geopolitique des rapport de forces dans le monde«, Fayard, 1983.
9. M. Kidron, D. Smith: »The War Atlas«, Pan Books 1983.

Summary

POLITICAL GEOGRAPHY – DEFINITION AND PROPOSAL FOR THE CURRICULUM

Radovan Pavić

1. Political geography

Term political geography is infact used as a shortened and simplified notion which inextricably links three essential items;

- a) political geography in a limited sense
- b) geopolitics and neogeopolitics
- c) geostrategy.

Political geography (in a wider sense) is, however, a selfsufficient notion both in common (and acceptable) usage, and among experts. It covers the whole triad (Political geography 3).

Definition. The easiest way to define political geography is by stating that it is a science which links geography and politics; in geographical sphere it is deeply rooted in spacial relations and characteristics of territorialization, while in the political sphere it is rooted in aspects of power, interests and universality. Political geography can therefore be defined as a contact science between geographical and politological sciences. Political geography studies links and interactions of geographical and political phenomena. It can be defined as geographically oriented and geographically interpreted research of politics, but also vice versa, political geography is politically oriented research of geography. And finally (and very important), political geography is in fact geography of power, that is, geography of the items which help us in understanding (and with it the affirmation) of all factors that are relevant for power powerlessness of the state as a fundamental subject in political geography.

II. (Neo)geopolitics

In distinction from political geography which is a science, geopolitics is a doctrine. Before pointing out its basic characteristics, some terms should be made clear. Term geopolitics has gained wide general acptance and is often used not only in contemporary international relations in general, military sciences or history, but also in the history of art and culture in general. But this term is not suitable for modern era. Namely, this term should, as very specific, be reserved for Nazi geopolitics in the period from mid-twenties till fourties. The term neogeopolitics is more suitable for contemporary time. It embodies elascal conception, which has unfortunately not dissapeared today, and which causes that the term is accepted again because it has the neo-component that clearly shows that it is a contemporary item. However, shortness of the word and its suitability provide usage of the term geopolitics in the sphere of international relations today.

Definition. Geopolitics is a doctrine so it is logical that it is, or can be, abuse of geography, history, economy, religion, etc. with the aim of affirmation of the state and military power, spheres of interest or some other territorial domination in general.

According to Nazi geopolitics – character of soil and territory as such – are determing character of people (nation) and state (it is not Hematter of influence). Character of soil and territory are the essential elements of power which means that territory must increase constantly, and it justifies politics of conquering. Situation is similar in neogeopolitics, because it is a question of spheres of interest, which is indirect Lebensraum.

Geopolitics means in fact justifying (»justifying«) and legalization of domination of a group, state, some allies or a military block on a territory, with a goal to use it as Lebensraum, and with social and economic policy that suits the dominating power. (Neo)geopolitics is as the abuse, only subjective intrepretation of geographical, politogeographical and all the other items relevant for promoting nationalistic, hegemonistic, or block interests, on account of other subjects in international relations. To achieve this, geopolitics find suitable »vindications« and is

promoting power. It searches »justifications« that are physical-geographic, geographic (especially locational), demographic, religious or national. (Ne)geopolitics has gained wide acceptance today because of, unfortunately, clear reasons. The geopolitical exists today in international relations, and therefore it is logical that something that was discarded ad odium after World War II, is widely accepted today.

III. Geostrategy

Finally, a third member of politico-geographical triad – is geostrategy. *It is a link between geographical, politico-geographical (in a limited sense) and (neo)geopolitical subjectmatters, with those military ones, and especially those with strategic importance.* Important elements of geostrategy are geocompo-

nents, those that are factors of greater or lesser military power. It means that geostrategy is linked with military geography. The most important part of geostrategy are global-geostategic doctrines and corresponding characteristics of military blocs.

Political geography in a narrow sense (notas a triad) is a science that belongs to the group of geosciences. It is based on all available facts, and is subject to laws of causality. It is objective – that means that it accepts reality as it is, and *its goal is to cognite, have insight into reality, not to establish some pragmatic interests or power.*

In distinction from that – geopolitics is manipulation – its aim is not cognition, but realization of some pragmatic aims, and always at someone elses expense.

(Prevela: Blaženka Horvat)

Radoslava RAKIĆ, Beograd

PRILOG RAZMATRANJU PROBLEMA U PROUČAVANJU REGIJA

Osnovni teoretski problemi regionalne geografije postavljaju se svakom regionanom geografu. Ni oko jedne geografske discipline nije bilo toliko polemike o pitanju predmeta proučavanja, kao kod ove, a regionalna geografija je stara koliko i sama geografija. Međutim, u strukturi geografskih elemenata koji određuju bit jedne regije, u istorijskom periodu došlo je do promene. Na osnovu shvatanja sadržaja regije, postavljeno je veoma mnogo kriterijuma regionalizacije iako, složičemo se sa S. Ilesičem, »je iluzoran pokušaj stvoriti neku opštu geografsku regionalizaciju«.

Osnovni problemi u proučavanju regije sastoje se u:

1. Određivanju sadržaja regije
2. Iznaženju principa regionalizacije, odnosno izdvajanju osnovnih prostornih jedinica – regija.
3. Sistematizaciji i prezentiranju naučnih podataka o regiji.

Sadržaj regije je veoma heterogen. Čine ga prirodne i antropogene pojave koje određuju fizionomiju teritorije. Prirodni i antropogeni elementi čine dva razvojna sistema od kojih je prvi stariji i primarni, u okviru kojeg su se promene dešavale veoma sporo, dok je drugi – antropogeni sistem pojava mlad i veoma dinamičan. Čovjek je svojom delatnošću uneo velike promene u nekada prirodnoj regiji, dao joj nove elemente sadržaja i učinio kvalitativno novom. Ali, te su promene nastale u istorijskom periodu, za relativno kratko vreme, pa se analizi sadržaja regije mor ap pristupiti sa istorijskog aspekta.

Od najstarijih geografskih zapažanja i radova koji su o geografskom prostoru napisani do danas, geografija je sadržala skup znanja o sredini u kojoj je čovek živeo, odnosno u njoj je bilo regionalno geografskih zapažanja. Pa ipak, regionalno geografska

problematika se do XX veka u mnogome razlikovala od savremene regionalno-geografske problematike a razlike su proizilazile iz sadržaja koji je tretiran. Za to postoje i neki objektivni razlozi, a sastoje se u promenama koje su u prostoru nastale sa povećanom ljudskom aktivnošću. Regija kakva se pokazuje današnjem posmatraču, nije isto što i regija na nižim stadijima društveno istorijskog i ekonomskog razvoja. Koncentracija ljudske delatnosti u prostoru narušila je jedinstvo prirodne regije i uslovlila kvantitativno-kvalitativne promene. Sadržaj regije postaje heterogeniji, a odnosi između elemenata znatno složeniji. Takve promene u prostoru nastale su u ne tako dalekoj prošlosti.

Sve do pojave značajnijih ljudskih tvorevina u prostoru, bit regije bila je određena sistemom fizičko-geografskih pojava. Na zemljinoj površini do pojave čoveka i dugo posle toga postojale su jedino prirodne regije. Čovek je na početku društvenog razvoja bio samo deo prirode. Celokupna ljudska aktivnost svodila se na iskorišćavanje prirodnog bogatstva, a promene koje su pri tom nastajale odnosile su se na izmenu integriteta prirodnih elemenata (na primjer, krčenjem šuma postavljena je osnova erozije). Uticaj čoveka na prirodnu sredinu bio je postepen, a ubrzavao se sa porastom broja stanovnika na zemlji. Prema proceni S. I. Bruka, u paleolitu (15. do 16.000 godina unazad) broj stanovnika na zemlji je iznosio 3 miliona; a 4. do 5.000 godina unazad, taj se broj povećao na 50.000.000 (2,24). Tako mali broj ljudi zavisnih od prirode, nije bio u stanju da je promeni. Ali, sa povećanjem stanovništva te izmene su bivale sve veće. Tako S. I. Bruk, dalji porast broja stanovnika procenjuje, smatrajući da je u X veku na zemlji živelo 300 miliona stanovnika, u XV veku oko 440 do 450 miliona, 1900. godine 1.656.000 (2,24), a u toku 1987. godine, taj broj će iz-